

MÝTY A HITY CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Myths and Hits of Lifelong Learning

Doc. RNDr. Petr Kolář, CSc.

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

E-mail: kolar.petr@ujak.cz

Abstrakt

Formuluji a vyvracím několik domácích mýtů o celoživotním vzdělávání. Stručně se věnuji proměnám v chápání samotného pojmu CŽV. Jádrem příspěvku tvoří analýza postavení a realizace CŽV v kontextu terciálního sektoru vzdělávání.

Abstract

I conceive and rebut a few Czech myths about lifelong learning. Then I consider briefly the varieties of understanding of the very concept of lifelong learning. The core of the contribution lies in an analysis of the role and implementation of lifelong learning within the context of tertiary education.

Celoživotní vzdělávání je hit. Zdá se být nezbytností pro samotnou orientaci ve světě, který nám stále uniká, pro naše uplatnění v něm a schopnost aktivně ovlivňovat alespoň část dnešního života.

V rychle stárnoucí společnosti, jako je ta evropská, se celoživotní vzdělávání přirozeně prolíná se vzděláváním dospělých. Evropská komise pro období 2007-2013 koncentrovala své vzdělávací a školící aktivity do jednoho grandiózního celku – Programu celoživotního vzdělávání (Lifelong Learning Programme) s rozpočtem dosahujícím 7 miliard eur.

Ve vysokoškolsky nedovzdělané společnosti, jako je ta česká, se vzájemně prolínají celoživotní vzdělávání, vzdělávání dospělých a vysokoškolské studium. Zde se roli (na naše poměry) grandiózních programů chystají sehrát operační programy či jejich části orientované na vzdělávání či rozvoj lidského kapitálu. Avšak o nějaké jednotné národní strategii nebo systému, neřkuli o představách, co bude po roce 2015, kdy čerpání evropských peněz skončí, těžko hovořit.

Není pochyb, že celoživotní vzdělávání je i obchodem. Tuto skutečnost si potenciální klíčoví hráči v této oblasti pohříchu začínají uvědomovat až nyní. O tom, že s takovým uvědomováním přicházejí i první konkurenční tlaky, svědčí zaměření této konference.

Ve svém příspěvku se omezím pouze na určitou výseč celé problematiky CŽV a jejího institucionálního rámce, přičemž hlavním omezením bude orientace celého příspěvku na terciální sektor vzdělávání. Z hlediska institucionálního se tedy budu věnovat oblasti, kterou u nás typicky obstarávají vysoké školy, případně vyšší odborné školy. Pozastavím se u samotného klíčového pojmu celoživotního vzdělávání. Nebudu se však věnovat dalším terminologickým otázkám („celoživotní vzdělávání“ versus „celoživotní učení“), ani rozkládání názvu této konference (Jsou školy a vzdělávací instituce stavěny do nějakého kontrastu? A když ano, tak do jakého, když školy jsou vzdělávací instituce, ačkoli ne každá vzdělávací instituce je škola?).

Domnívám se, že v naší společnosti panuje několik škodlivých mýtů o celoživotním vzdělávání:

- První mýtus: celoživotní vzdělávání je podřadnější než vysokoškolské nebo vyšší odborné vzdělávání.

- Druhý mýtus: celoživotní vzdělávání je neformální, kdežto vyšší odborné a vysokoškolské vzdělávání je formální.
- Třetí mýtus: celoživotní vzdělávání je koníček, nikoli nutnost.

Dále se domnívám, že z těchto mýtů pramení zvláštní postoj jak konzumentů, tak poskytovatelů CŽV v naší zemi. Podívejme se proto nejprve na samotný pojem celoživotního vzdělávání. Ten se u nás, ale taky leckde jinde používá v několika významech, které mohou být kořenem pojmového a na ně navazujícího věcného zmatení:

- CŽV jako *další vzdělávání* ve smyslu školského zákona č.561/2004 Sb.;
- CŽV jako jakékoli *vzdělávání mimo školu*;
- CŽV jako *vzdělávání v neakreditovaných programech* na vysokých školách ve smyslu vysokoškolského zákona č.111/1998 Sb.;
- CŽV jako *další profesní vzdělávání* v akreditovaných programech (další vzdělávání pedagogických pracovníků, další vzdělávání lékařů apod.);
- ... a tak podobně.

Ve skutečnosti zahrnuje celoživotní vzdělávání toto vše a ještě navíc počáteční vzdělávání ve školách i mimo ně, vyšší odborné a vysokoškolské vzdělávání, rekvalifikační vzdělávání atd.¹

Tím se též vysvětluje, proč jsme hovořili o *mýtech* ohledně CŽV. První mýtus totiž zaměňuje celek za část. CŽV je kontinuální proces (někde dokonce systém), který zahrnuje nejrůznější formy a podoby, v nichž se vzdělávání realizuje. Jen stěží lze některou z těchto částí považovat za nadřazenou celku. Druhý mýtus zaměňuje formu za obsah. CŽV je obsahový, nikoli formální koncept. A třetí mýtus skrytě zaměňuje otevřený proces za uzavřený proces. Vychází totiž z toho, že ve vzdělávání existuje nějaká závěrečná meta (i když může pro každého jedince ležet někde jinde), po jejímž dosažení už není dalšího vzdělání třeba. Současné pojetí CŽV právě takovou představu problematizuje.

Vnímání uvedených mýtů do jisté míry determinuje postoj konzumentů a poskytovatelů CŽV v naší zemi. Konzumenti převážně neberou celoživotní vzdělávání vážně a poskytovatelé proto usilují o to, aby konzumenty k zodpovědnému postoji něco přimělo – třeba zákony, nařízení či profesní regule. V rámci takového úsilí, které bývá podpořeno i systémovými nebo nesystémovými zásahy politickými, se z celoživotního vzdělávání stává již v úvodu zmíněný hit. V další části příspěvku se zaměřím na to, jak se tohoto hitu chápou vysoké školy.

Celoživotní vzdělávání jako součást svého poslání mají vysoké školy zakotveny přímo ve vysokoškolském zákoně. Dle něj vysoká škola uskutečňuje akreditované studijní programy a programy celoživotního vzdělávání, přičemž veřejné VŠ a některé soukromé VŠ dostávají na uskutečňování programů CŽV státní dotaci. Přitom účastníci celoživotního vzdělávání na vysokých školách nejsou vysokoškolskými studenty s příslušnými právy a povinnostmi. S takto vymezeným „institutem“ CŽV lze pak z pohledu vysoké školy zacházet několikerým způsobem. CŽV na *veřejných* vysokých školách je využíváno především jako:

- a) Nástroj k naplnění části jejich poslání, které spočívá v poskytování i dalších forem vzdělávání a umožnění získávat, rozšiřovat, prohlubovat nebo obnovovat znalosti z různých oblastí poznání a kultury. CŽV s tímto cílem se typicky realizuje prostřednictvím tzv. „Univerzity třetího věku“ apod.
- b) Nástroj k posilování nedostatečné kapacity některých oborů (včetně jejich financování) formou přenosu kreditů z programů CŽV do akreditovaných vysokoškolských programů. CŽV s tímto cílem se realizuje podle §60 zákona o

¹ K proměně v chápání celoživotního vzdělávání viz např. Crosier, D. – Purser, L. – Smidt, H. *Trends V: Universities Shaping the European Higher Education Area*. Brussels: European University Association, 2007. Srov. též Palán, Z. *Další vzdělávání ve světě změn*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. Zajímavým dokumentem je též materiál Evropské komise *Memorandum o celoživotním učení* (dostupné z: <http://www.nvf.cz/archiv/memorandum/obsah.htm>).

vysokých školách. V situaci, kdy vzdělání na veřejných vysokých školách je v principu bezplatné, lze takto „zpoplatnit“ alespoň část studia a umožnit úspěšným, ale z kapacitních důvodů nepřijatým uchazečům absolvovat část studia ve formě CŽV.

c) Nástroj doplňkového vzdělávání (typicky jazykové kursy).

CŽV na *soukromých* vysokých školách je především:

a) Nástroj k nasměrování klientů školy z certifikovaných kursů do vysokoškolského studia. Přenos kreditů z kursů CŽV do vysokoškolských studijních programů umožňuje optické zkrácení vysokoškolského studia.²

b) Nástroj k rozšíření oborové nabídky, kdy v rámci kursů CŽV lze „otestovat“ rozvoj oboru, který se poté integruje do vysokoškolského studia jako řádně akreditovaný obor.

c) Nástroj doplňkového vzdělávání (typicky jazykové kursy).

Zcela specifické postavení v našem vzdělávacím systému mají programy MBA (Master of Business Administration). Ačkoli – měřeno zájmem uchazečů i poskytovatelů – jde bezesporu o jeden ze současných vzdělávacích hitů, představují programy MBA v našem systému cizorodý prvek, vymykající se všem ostatním kursům. Na jedné straně je výstupem z kursu MBA získání mezinárodně srozumitelného a uznávaného titulu, na straně druhé není užívání tohoto titulu u nás upraveno žádnou normou, ačkoli zákon o vysokých školách upravuje užívání všech ostatních titulů, včetně těch poněkud bizarních a specificky českých. Na jedné straně je studium v kursech MBA pojato a organizováno jako vysokoškolské, na straně druhé u nás toto studium nelze akreditovat jako vysokoškolský studijní program žádného typu. Na jedné straně je titul MBA mezinárodně chápán jako vysokoškolský, na straně druhé je u nás studium MBA řazeno mezi kursy celoživotního vzdělávání. Domnívám se, tento stav by se mohl vyjasnit a napravit v rámci jakékoli chystané novely zákona o vysokých školách.

Popsané systémové zvláštnosti celoživotního vzdělávání v ČR (a mnohé jiné, zde neuvedené) jen zvýrazňují akutnost dvou dalších aspektů CŽV v našem prostředí: prvním je srozumitelný a jednotný kvalifikační rámec a druhým je uznávání předchozího vzdělání. Je kupříkladu známo, že navzdory deklaratornímu přijetí Rámce kvalifikací pro Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání na konferenci ministrů v Bergenu v květnu 2005, čeká jeho implementace na národních úrovních ještě dlouhá cesta s nejistými výsledky.³ A to hovoříme pouze o kvalifikačním rámci pro *vysokoškolské* vzdělávání. Podobně je tomu s nástroji a mechanismy uznávání předchozího vzdělání. Všichni aktéři budou muset začít vnímat skutečnost, že vzdělávání probíhá a jeho výsledky vznikají v mnoha rozmanitých kontextech, že certifikace vzdělání již nemůže být založena pouze na absolvování školního kurikula a že odborná praxe nebo firemní trénink jsou pro započtení vzdělání v mnoha případech neméně důležité.

Budoucí šance pro rozvoj celoživotního vzdělávání u nás přirozeně spojujeme s čerpáním evropských prostředků, ať už v rámci již zmíněného LLP, nebo v rámci operačních programů pro období 2007-2013. Přinejmenším v těchto souvislostech začínáme vnímat fakt, že celoživotní vzdělávání je bytostně spjato nikoli pouze se zájmem univerzit o šíření a prohlubování vědění, nikoli pouze se zájmem nejrůznějších institucí zacházet se vzděláváním jako s komoditou, ale také a možná především se zájmem zaměstnavatelů získat co nejkvalifikovanější pracovní sílu a se zájmem státu udržet optimální míru zaměstnanosti či ekonomické aktivity obyvatelstva. Proto jsou evropské prostředky určeny primárně na

² Jako ilustraci podobného přístupu k CŽV na vysoké škole přikládám k tomuto příspěvku schematickou „pyramidu vzdělávání“, rozvíjenou na mé univerzitě.

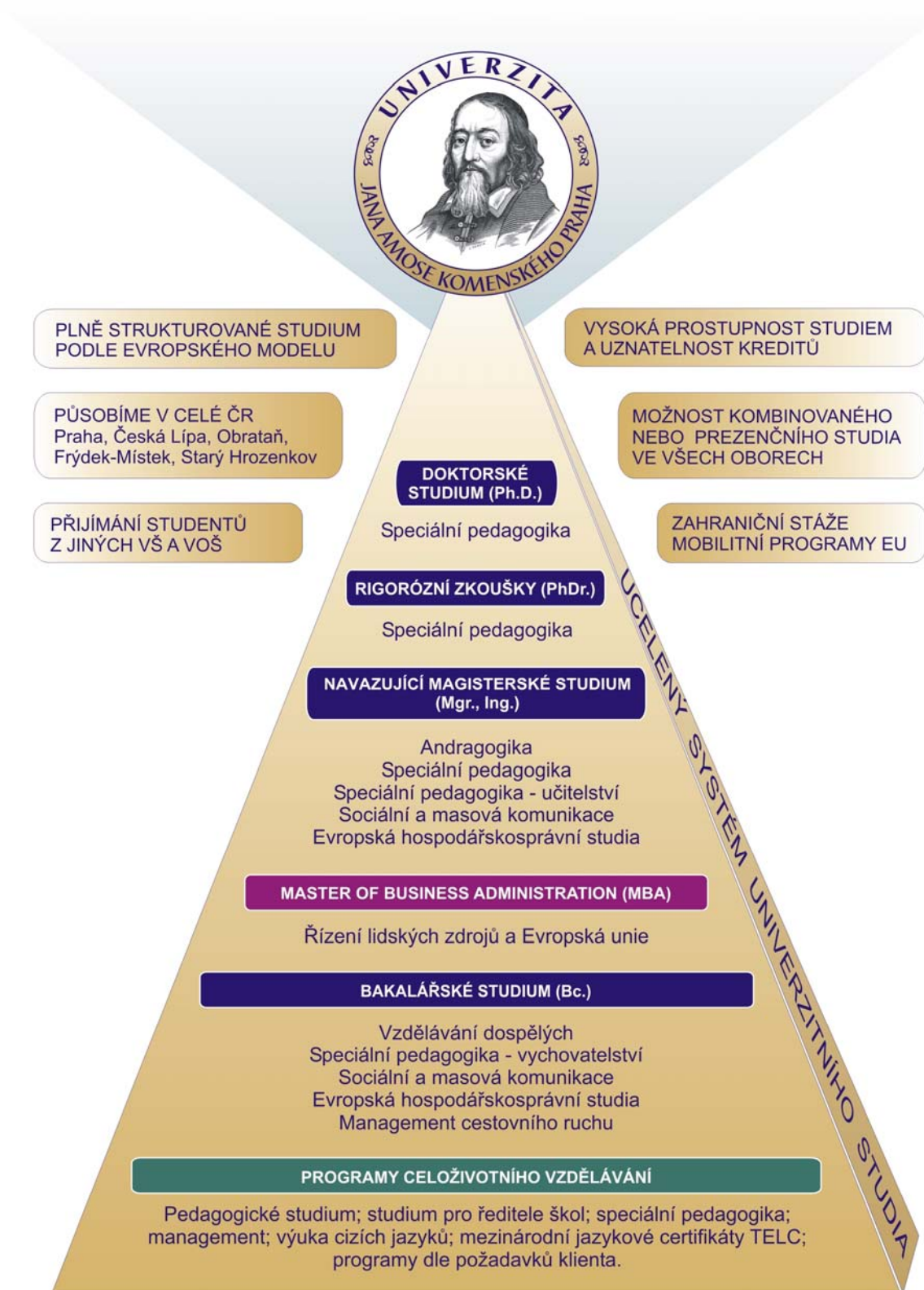
³ K tomu srov. např. výsledky semináře „Evropský kvalifikační rámec“ dostupné z: <http://www.bologna.msmt.cz>.

podporu zaměstnanosti a sociální koheze a pouze v menší míře na přímou podporu vědeckého výzkumu či univerzitní vzdělanosti.

Zdálo by se, že Česká republika má velkou šanci na vytvoření skutečného systému celoživotního vzdělávání, transparentního, prostupného, přístupného všem, motivujícího a všeobecně uznávaného. Zdálo by se, že nastává situace, kdy poskytovatelé a konzumenti CŽV na všech úrovních mohou participovat na vytváření či ladění jednotlivých složek takového systému a za evropské prostředky (které ostatně pocházejí též z našich domácích zdrojů) připravit dlouhodobě udržitelný systém, který bude ekonomicky i odborně atraktivní pro poskytovatele vzdělávání a užitečný pro jeho účastníky.

Při pohledu na dosud předložené operační programy mi však spíše připadá, že stejně tak dobré předpoklady máme k dalšímu dublování jednotlivých složek celoživotního učení, k udržování institucionální rivality, budování dalších překážek v uznávání vzdělání a udržování zmatku na trhu se vzděláváním. Přesto jsem přesvědčen, že stojí za to podněcovat osvícený přístup všech relevantních hráčů (státní a veřejná správa, vzdělávací instituce všech druhů, zaměstnavatelé apod.) k nakládání s historickou šancí, která se nám zrovna v tomto období nabízí.

Obr. 1 „Pyramida vzdělávání“ na Univerzitě Jana Amose Komenského Praha

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA s.r.o.

Roháčova 63, 130 00 Praha 3, E-mail: ujak@ujak.cz, Internet: www.ujak.cz